

PROSTOIZBIRNO BRANJE KOT MOTIVACIJA ZA BRANJE LEPOSLOVJA

Avtorji številnih domačih in tujih raziskav in razprav o branju in bralnih navadah so prišli do nekaterih skupnih ugotovitev o nepriljubljenosti branja pri mladih, ki je posledica premajhnih spodbud in nezanimanja za branje. Hkrati pa ugotavljajo, da dijaki želijo biti aktivni pri pouku književnosti, brati želijo zanimivejša literarna besedila, ki bi jih izbrali sami, hkrati pa si želijo pomoči učitelja pri izbiri besedil, ki so primerna zanje, radi bi brali besedila sodobnih avtorjev mladinske književnosti, ki obravnavajo probleme najstnikov, v šoli in doma bi radi brali krajša besedila, vseč jim je živahen slog besedil in zabavnost, literarna besedila naj bi jim prinesla zanimive informacije. Kako te ugotovitve upoštevati pri načrtovanju pouka? Eden od načinov je vključevanje prostoizbirnih besedil pri pouku književnosti, kar predvideva tudi *Učni načrt za slovenščino v gimnazijah in štiriletnem strokovnem izobraževanju*.

motivacija za branje, prostoizbirno branje, bralni pouk, pogovor o prebranem

Both foreign and domestic researchers have found out that young people do not like to read, the main reason being lack of interest and lack of encouragement. On the other hand, students want to be active participants in the study of literature, they want to choose books for themselves, they would like to read contemporary juvenile books about teenage problems, they like to read shorter texts, they like to be entertained, and they think literature should have something interesting to say to them. How can the teacher take all this into account when planning lessons? One possibility is to include self-selected books in the literature lesson, as is envisaged by the Slovene curriculum for the *matura* examination within vocational education.

motivation for reading, reading of self-selected books, literature lesson, discussion of read texts

Avtorji številnih domačih in tujih raziskav in razprav o branju in bralnih navadah so prišli do nekaterih skupnih ugotovitev o branju mladih:

- branje ni priljubljena dejavnost mladih (prevladujejo športne in »zabavne« aktivnosti – ogled filmov v kinu, gledanje TV, igranje računalniških iger, klepetanje preko medmrežja ipd.);
- nepriljubljenost je povezana predvsem s knjigami za domače branje in obveznimi besedili, ki jih ne sprejemajo kot zanimive in dostopne njihovim izkušnjam in doživljajskemu svetu;

- starši premalo vzpodbujajo mladostnike k branju (ne ustvarjajo prijetnih bralnih izkušenj v zgodnjem otroštvu, npr. z branjem pravljic; kasneje pa niso zgled otrokom z lastnim branjem);
- mladi branju leposlovja niso pripravljene nameniti veliko časa.

Hkrati pa ugotavljajo (Jelenko, Zwitter), da dijaki želijo biti aktivni pri pouku književnosti (želijo se več pogovarjati o knjigah, o filmih, posnetih po literarnih predlogah), brati želijo zanimivejša literarna besedila, ki bi jih izbrali sami, hkrati pa si želijo pomoči učitelja pri izbiri besedil, ki so primerna zanje, radi bi brali besedila sodobnih avtorjev mladinske književnosti, ki obravnavajo probleme najstnikov, v šoli in doma bi radi brali krajša besedila, vseč jim je živahen slog besedil in zabavnost, literarna besedila naj bi jim prinesla zanimive informacije.

Kaj torej lahko stori učitelj, da izboljša bralni pouk in motivacijo za branje? S. Pečjak v *Osnovah psihologije branja* (1999: 55) navaja, naj učitelj:

- ugotovi stališča učencev do bralnega gradiva in kaj radi berejo; ugotoviti mora tudi, kakšno je njihovo stališče do različnega bralnega gradiva;
- ohranja in razvija motivacijo učencev za branje tako, da jim ponudi v branje raznovrstno gradivo, s katerim skuša zajeti čim več interesnih področij učencev – takšno zadovoljevanje njihovih potreb vodi k povečani pripravljenosti učencev za branje;
- pomaga učencem pri izbiri takega bralnega gradiva, ki ustreza njihovi razvojni stopnji; v primeru pretežkega gradiva jim učitelj pomaga razumeti in predelati gradivo;
- razvija pri učencih vse spretnosti in sposobnosti, ki vodijo do uspešnega branja (tehniko branja, bogatenje besedišča, usvajanje metakognitivnih strategij);
- uredi prostor, ki spodbuja k bralnim dejavnostim.

Ena od zelo dobrih metod za povečanje motivacije za branje je vključevanje prostoizbirnih besedil pri pouku književnosti, kar predvideva tudi Učni načrt za slovenščino v gimnazijah in štiriletnem strokovnem izobraževanju. Vsa predlagana besedila so tudi del učbenikov (krajša v celoti, daljša so predstavljena z odlomki), učitelj pa lahko izbere tudi katera druga besedila, saj učbeniška niso nujno odraz interesov učencev.

Kako izbrati prostoizbirna besedila?

Učitelj mora najprej ugotoviti odnos učencev do branja in knjig ter teme, ki jih zanimajo. To lahko naredi neposredno z vprašalnikom (to se je izkazalo za slabši način) ali posredno, npr. s spisi, v katerih se učenci postavljajo v vloge literarnih oseb, s pripovedjo v 1. osebi o knjižnem molju (dobra oblika tudi za ugotavljanje odnosa do knjig), s predstavitvami »dobrih knjig«, ki so jih prebrali med počitnicami, s pogovorom o filmu, ki je nastal po literarni predlogi (*Troja*, *Da Vincijeva šifra* ipd.), s komentiranjem oddaje ali intervjuja z literarnim ustvarjalcem, s

poustvarjalnim in ustvarjalnim pisanjem, z likovnim in glasbenim snovanjem ipd. Na ta način učenci (in učitelj!) ugotavljajo, katere knjige so v danem trenutku zanimive, katere probleme obravnavajo, kateri žanri so v ospredju. Ugotavljam namreč, da učenci pogosto ne vedo, kaj bi brali (navedejo knjigo, ki so jo v osnovni šoli brali za domače branje!), katere knjige bi bile zanje primerne in zanimive, kaj se trenutno bere (tudi raziskovalci ugotavljajo, da je prehod iz osnovne v srednjo šolo zelo kritična faza v bralnem razvoju, saj se učenci iščejo, odkrivajo svoje interese, oblikujejo pogled na svet, iščejo vzornike in modele za identificiranje, njihovi interesi – tudi literarni – so zelo razpršeni; v tem obdobju se dokončno oblikuje njihov bralni okus). Na osnovi tega se lahko nato oblikuje bralni seznam razreda in določijo ure, pri katerih se bomo pogovarjali o teh knjigah. Tak bralni seznam jim pomaga, da vidijo, kaj berejo njihovi sovrstniki in znajo potem v okviru teme ali avtorjev poiskati besedila zase.

Zanimivo pa je, kako je v učencih utrjen pojem leposlovja v povezavi s slovenščino, kajti le redki preberejo neumetnostno besedilo, npr. kako reportažo ali poljudnoznanstveno besedilo. Običajno berejo knjige, ki obravnavajo najstniške probleme (ljubezen, spolnost, anoreksijo, telesno težo ipd.), ljubezenske romane, kriminalke, pustolovske zgodbe (*Mi, otroci s postaje ZOO*, *Miriam ima anoreksijo*, *Se je poljubljati ...*, *Gospodar prstanov*, *Harry Potter*, *Skrivnosti preteklosti*, *Ninina pesnika dva*, *Ne bom več pobegnila*, *Blazno resno o ...*) ali pa »modne« knjige (*Da Vincijeva šifra* – zakaj pa ne, in če učitelj sledi njihovim interesom in se pogovarja z njimi o tej knjigi ali o trenutno aktualnem filmu, vzbuja v njih občutek, da jim sledi, da se zanima za to, kaj radi berejo, gledajo, s čimer se radi ukvarjajo; pogovor o tem ima izreden motivacijski učinek).

Kdaj začeti s takim branjem? S tem lahko začnemo že v 1. letniku ob prvem domačem branju, ki ga zastavimo kot predstavitev knjig, ki so jih izbrali učenci sami. Učencem je namreč posebej všeč, ker oni izbirajo knjige, ki jih mora prebrati tudi učitelj.

Kako obravnavati knjige? Kako zastaviti bralno uro?

Pogovor v krogu, ogled filma, poustvarjalno in ustvarjalno pisanje, likovno snovanje ... – za najuspešnejšo metodo se je pokazala bralna ura s pogovorom v obliki kroga. Dijaki si za prvo domače branje samostojno izberejo knjigo in jo predstavijo v obliki krajšega govornega nastopa sošolcem. Povedo samo glavno temo besedila, težišče je na razlagi, zakaj so jo izbrali oz. jim je bila všeč in zakaj bi jo priporočali v branje še drugim. Preberejo lahko karkoli, pomemben je njihov interes (učitelj pa lahko iz tega razbere interese dijakov, kar mu je v pomoč pri izboru drugih prostoizbirnih besedil – ne samo umetnostnih, ampak tudi neumetnostnih). Razredni seznam jim pomaga, da vidijo, kaj berejo njihovi sovrstniki in znajo potem v okviru teme ali avtorjev poiskati besedila zase (v osnovni šoli jim pomagajo mentorji bralne značke z zelo obsežnim priporočilnim seznamom knjig –

kar 99 % osnovnih šol je vključenih v to gibanje, v njenem okviru pa bere 56 % vseh učencev – Jamnik, Perko 2005: 1).

Izmed vseh predstavljenih razred izbere določeno število knjig (npr. 5 – ena na dva meseca; preveliko število ni dobro, ker se bodo dijaki kljub lastnemu odločanju počutili obremenjene; možnost izbire ima močan motivacijski učinek!) in vrstni red branja, učitelj pa določi uro za pogovor o njej (po možnosti na kak »poseben dan« – pred kakim praznikom, pred počitnicami ipd., ker bo pogovor bolj sproščen, saj dijaki ne bodo obremenjeni z drugimi obveznostmi, hkrati bodo imeli prijeten občutek, da počnejo nekaj, pri čemer se ni potrebno učiti; gre za vzbujanje pozitivne bralne izkušnje – branje kot nagrada). Tudi učitelj mora knjigo seveda prebrati, kar ima še dodaten učinek, ker se je vloga obrnila – sedaj so učenci dali učitelju domačo nalogo. Na izbor knjig najbolj vplivata zanimivost teme in način predstavitve oz. navdušenje dijaka, ki je neko knjigo prebral.

Pogovor poteka v obliki kroga. Učilnico predhodno pripravimo tako, da stole razporedimo v obliki kroga (če je dijakov v razredu veliko, naj jih nekaj sedi na tleh – gre za ustvarjanje čimbolj sproščenega okolja in vzdušja). Pogovor začne dijak, ki je knjigo predlagal, ali kdo, ki mu je bila posebej všeč oz. mu ni bila. Pogovor teče od tega dijaka v smeri urinega kazalca; vsak dijak naj izrazi svoje mnenje o knjigi ali o izjavi predhodnikov. Dijaki morajo počakati, da pridejo na vrsto. Tako večkrat obkrožimo vse dijake, na koncu pa sprostimo pravilo govorjenja in govori lahko, kdor želi. Tudi učitelj govori šele, ko pride na vrsto, posebej se mora izogibati vrednostnih sodb o izjavah dijakov; s tem se postavi v približno enakovreden položaj z dijaki. S tem povečuje njihov občutek kompetentnosti in pravilnosti interpretacij.

Na začetku se seveda zgodi, da določene knjige ne preberejo vsi, ker jim ni všeč ali ker se jim ni ljubilo, ali pa o njej ne želijo govoriti. Dijakom pustimo to pravico – knjige pač niso prebrali ali pa o njej ne želijo govoriti, ker jih problem ali ne zanima ali pa je zanje tema občutljiva. Dijaki, ki knjige niso prebrali, seveda pogovoru težko sodelujejo ali pa mu sploh ne morejo, kar jih precej moti in se zato pri naslednjih bralnih urah le še redko zgodi, da knjige kdo ne prebere.

Varianta te metode je spontana bralna ura, pri kateri dijaki sami izrazijo željo po pogovoru o zanimivi knjigi, ki jo je kdo prebral, aktualnem filmu, članku, osebnosti ipd. Dobro je, če učitelj sledi njihovim interesom in nameni nekaj časa za pogovor o tem (predhodno besedilo prebere oz. si ogleda film ali pa pusti, da ga učenci navdušijo zanj in ga potem prebere oz. si ga ogleda ter se nato pogovori z njimi). Čeprav to pomeni manj časa za obravnavo snovi, ima močne motivacijske učinke: dijaki dobijo občutek, da se učitelj zanima zanje, da lahko vsaj delno odločajo o vsebini pouka.

Smisel prostoizbirnega branja

Z branjem literature po lastnem izboru učencev nikakor ne odvrčamo od branja leposlovja, ampak jim dajemo pravico, da sami izberejo besedila, da si pridobivajo

pozitivne bralne izkušnje, ki jih bodo motivirale in usposobile tudi za branje zahtevnejših besedil, hkrati pa se približamo njihovem doživljajskemu svetu in jim damo možnost spregovoriti o njihovih težavah, čeprav skozi neko literarno osebo (kar je marsikomu vsaj na začetku lažje, kot postaviti v ospredje sebe). Na ta način jih motiviramo tudi za branje leposlovja, ko nato izberemo klasična dela, ki obravnavajo podobne teme, samo na drugačen način in zahtevneje. Predhodna bralna izkušnja z lažjim besedilom učencem namreč omogoča hitrejše dojetje in doživljanje leposlovnega besedila, kar povečuje bralni užitek, v učencih pa vzbuja pozitiven občutek, da so tudi oni sposobni dojeti neko »težko« besedilo (npr. branje ljubezenskega romana kot priprava na branje *Romea in Julije*). Prostoizbirna besedila lahko vključimo v katerikoli del pouka književnosti (kot motivacijo, ponazoritev ob obravnavanih pojmi, spodbudo za pogovor, poustvarjalno in ustvarjalno pisanje; v preverjanje znanja pa ga ni dobro vključevati, ker potem postane del obveznosti).

Literatura

- GROSMAN, Meta, 2003: *Pogovor o umetnostnem besedilu* (Zbornik BDS). Ljubljana: Zavod RS za šolstvo. 73–90.
- JAMNIK, Tilka, PERKO, Manca, 2005: *Razvoj bralnih možnosti z bralno značko* (Zbornik BDS). Ljubljana: Zavod RS za šolstvo.
- JLENKO Tanja, 2001: *Šolska ura z žanrskimi besedili*. Ljubljana: Zavod RS za šolstvo.
- KRAKAR VOGEL, Boža, 1993: Didaktična struktura in uporabna načela pri pouku književnosti. *Književnost v prvem letniku srednje šole*. Ljubljana: Zavod RS za šolstvo. 7–25.
- KRAKAR VOGEL, Boža, 1995: Pouk književnosti v srednji šoli. *Jezik in slovstvo* 41/1–2. 51–60.
- KRAKAR VOGEL, Boža, 2004: *Poglavja iz didaktike književnosti*. Ljubljana: DZS.
- PEČJAK, Sonja, 1999: *Osnove psihologije branja*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- PEČJAK, Sonja, 2003: *Uporaba različnih strategij kot motivator pogovora o prebranem* (Zbornik BDS). Ljubljana: Zavod RS za šolstvo. 10–19.
- PEČJAK, Sonja, 1995/96: Izhodišča za prenovo bralnega pouka pri predmetu slovenski jezik. *Jezik in slovstvo* 41/1–2. 75–88.
- Učni načrt za predmet slovenščina v gimnazijah (560 ur)*, 1998. Ljubljana: Predmetna kurikularna skupina za slovenščino, Nacionalni kurikularni svet.
- WOOLFOLK, Anita, 2002: *Pedagoška psihologija*. Ljubljana: Educy.
- ZWITTER, Sabina, 2000: Branje slovenskih gimnazijcev. *Bralna značka v tretjem tisočletju*. Zbornik ob 40-letnici bralne značke. Ur. I. Saksida. Ljubljana: Rokus. 111–116.